

A gazdaságpolitika mágikus négyszöge

A gazdaságelmélet jól ismeri az összeférhetetlen követelmények dilemmáját. A gazdaságpolitika számos célt tűz maga elé, de bizonyos, hogy egyszerre valamennyit aligha tudja megvalósítani. *A gazdaságpolitika elsődleges célja az adott társadalom jólétének növelése, amit a GDP növekedésében próbál mérni..* A GDP növekedésének együtt kell járnia a foglalkoztatottság magas színvonalával, mert ugyan senki nem boldog attól, ha az átlagos GDP- adat nő, de csak egyes vagyonos rétegek profitjának emelkedése révén. Elvileg semmi kifogás a profit, mint a GDP alkotóeleme növekedése ellen, sőt! Csakis a profit magas szintje, pontosabban, a megtakarítások folyamatos képződése biztosítja a tartós növekedéshez szükséges beruházásokat. De ha az embereknek nincs munkájuk, s abból eredő jövedelmük, hamar kiderül, hogy a növekedés agyaglábakon állt, s összezsugorodik. Előbb-utóbb beszűkül a fogyasztás, amely minden növekedés motorja. *Ezért a foglalkoztatottság magas szintje, vagy növelése is kiemelt cél kell, hogy legyen.* Hiszen minden ország megtermelt GDP-jének nagyobbik része a belső felhasználásból, ezen belül is a fogyasztásból származik. Profit +bér /+ amortizáció/ = fogyasztás +felhalmozás /beruházás/. Természetesen, vannak időszakok és országok, ahol a fogyasztást leszorítva, a beruházásokat erőltetik. Gyakran ezek azok a gazdaságok, amelyek dinamikus exportot valósítanak meg, s az export-import egyenlege jelentős szerepet játszik az egyenletben. Vagyis, a bér és profit az adott export- többlettel rendelkező ország teljesítményében jelentős részben a külföldön realizálódik, annak függvényében fogyasztási javak vagy beruházási javak értékesítése révén, hogy milyen termelő-szolgáltató kapacitásai versenyképesek a gazdaságnak a világpiacon. Ha hozzájut a korszerű technikához, s olcsók a bérek, akkor lehet fogyasztási iparcikk-dömpingről szó, (Kína,) ha fejlett felsőoktatása révén sok a magasan képzett informatikusa, akkor lehet szolgáltatás-export többlete (India) , ha általában magasan képzett és korszerű technológiával dolgozik, akkor akár beruházási javak vagy tartós fogyasztási cikkek is jellemző export-ágazatok lehetnek (Japán). Jelentős természeti kincsrel rendelkező országok értelemszerűen ezeket a javakat viszik a nemzetközi piacra, hiszen otthon nem is lenne felvevő piacuk az adott volumenekre. Nagy a különbség azonban, hogy az export-többletet az alacsony bér teszi-e lehetővé, vagy a belső fogyasztás visszafogottsága és a magas megtakarítások miatt áramlik a termelés a nemzetközi piacokra. Akár így van, akár úgy, előbb-utóbb a strukturális aránytalanságok jelentkezni fognak a gazdaságban. Nem lehet ugyanis tartósan leszorítani a hazai fogyasztást, mert az exporttöbblettekkel szemben egy zárt világgazdaságban *importtöbbleteknek* kell állniuk. Majdhogynem azt kell mondanunk, hogy a mai világgazdaságban egyes országok predestinálva vannak a túlfogyasztásra. Azzal tesznek jót, ha többet fogyasztanak, mint megtermelnek. Kellemes tehernek tűnik, első látásra...A mai világgazdaságot ez a megosztottság és aránytalanság jellemzi. Ez azonban nem tartható a végtelenségig. Az eladósodás költségei előbb-utóbb gátat emelnek a politika folytatásával szemben.

Ezért a gazdaságpolitikának még két nagyon fontos célkitűzése van: a belső egyensúly megtartása, amit az infláció alacsony szintjében mérnek, és a külső egyensúly biztosítása, ami a fizetési mérleg hosszú távú egyensúlyát jelenti. Ha az árszínvonal valami oknál fogva elszabadul egy országban, rövidesen jelentkezni fog a bérekben is, és ez a versenyképesség egyik komoly akadályává válik. Túl azon, hogy a magas inflációs ráta szétzilálja a gazdasági kalkulációt, elveszi a megtakarítások reálértékét, s ez által csökkenti azokat.

Ha meg a megtakarítás ösztönzése céljából emelik a kamatokat, a beruházás válik túl drágává. Ezért a gazdaságpolitika *harmadik legfontosabb eleme az infláció féken tartása.* Csakhogy egy magas kamatokkal rendelkező gazdaság magához vonzza a tőkét, amely a nemzetközi piacon szabadon mozog, s ezzel a fizetési mérleget befolyásolja. A deviza- beáramlás az adott ország valutájának felértékeléséhez vezet, s import-többletre ösztönöz (versenyképesebbé válnak az importtermékek, mert olcsóbbak lesznek hazai valutában). Kivétel az USA, ahol saját korábban kiáramoltatott dollárja áramlik vissza, így a tőke mozgás önmagában nem hatott az árfolyamra. (Hacsak a dollár tartók nem

hajtának végre más valutára konverziót, félvén attól, hogy előbb- utóbb mégis csak csökkenni fog a dollár árfolyama. Amit egyébként maga a konverzió ténye nagyban elősegít...) A valutafelértékelődés, ami a kereskedelmi többletek eredménye, kissé hosszabb távon ellenkező előjelűre váltja az egyenleget. Az olcsóbbá vált import az országok többségében olyan kereskedelmi mérleghiányt okozhat, amit csak nehezen, nagyon drágán lehet, külső forrásokból finanszírozni. Ez elviekben, lehetővé tesz egyfajta kiigazítást. Sajnos, ez nem mindig következik be.

Akkor ugyanis, ha a jegybank beavatkozik, s megakadályozza a valuta felértékelődését, a beáramló tőke kiprovokálja a többlet-pénzteremtést a hazai gazdaságból. Ez viszont kiváltja vagy tovább erősíti az export-többletet az egyes gazdaságokban, hiszen a valuta árfolyama nem változik, s a reális viszonyokhoz képest *alulértékelt* marad, ami az export -versenyképességet növeli. Mindenképpen aránytalanságok keletkeznek a reálgazdaságban. Megerősödnek az export-függő szektorok, amelyek a világgazdaság más országaiban importtöbbletet tételeznek fel, amit finanszírozni kell. A tartósan deficitese országoknál ez egyre nagyobb problémává válik.

A fizetési mérleg egyensúlyban tartása tehát a mágikus négyszög utolsó eleme.

Növekedés, foglalkoztatottság, árstabilitás, fizetési mérleg egyensúly: ezeket kell a gazdaságpolitikának biztosítania, fontos keret-feltételekként a piac szereplői számára, hogy a stabil jólét-emelkedést elérje, s így a társadalmi stabilitást a legnagyobb mértékben megvalósíthassa. A társadalmi stabilitás akkor érhető el, ha széles néprétegek érik el a középosztályi jólét szintjét.

Demokráciákban a különböző kormányprogramok abban térnek el egymástól, hogy a mágikus négyszög melyik elemét preferálják, melyik problémát tekintik „az első számú közellenségnek”. Az ellene vívott küzdelemben azonban rendszerint a többi cél sérül, s ez ismét módot ad politikai erőknél a programok újra-fogalmazására. Németország hagyományosan az inflációt tekintette annak, s gazdaságpolitikáját az infláció féken tartására kondicionálta. Jelenleg az Európai Unióban a foglalkoztatottság hiánya a legnagyobb gond, ami a növekedés alacsony szintjében is tükröződik. Ezért itt a növekedés-és foglalkoztatottság- növelése, beindítása lenne a cél. Ugyanakkor, stratégiai szempontból a fizetési mérleg-aránytalanságok s az ennek következtében felhalmozódott *külső adósságok* jelentik a térség legnagyobb kihívását. Az euró –övezetben is az eladósodottságon van a hangsúly. Itt ugyan az árfolyam-probléma nem jelentkezik, de a finanszírozási probléma igen. Végül soron a megtakarítások szűkössége miatt a mediterrán országokban is külső, azaz, más országokból származó finanszírozási források finanszírozták a túlköltekezést. Ezért van a görög probléma. A nemzetközi pénzügyi körök nem látják biztosítottak Görögország adósságainak visszafizetését, a magas államadósság-szint miatt. Így itt is a *külső adósság* a fő gond. A belső egyensúly-hiánynak a megjelenési formája a *költségvetési hiány és az államadósság*, hiszen a közös valuta miatt az infláció kézben tartása nagyjából megvalósul.

Fokozottan jelentkezik viszont Európa egészében a *munkanélküliség*, most ez lett az *első számú közellenség*. De a republikánus elnökjelölt is azt hangsúlyozta választási nagygyűlésén 2012-ben, hogy amire az USA-nak szüksége van, az „jobs”, vagyis a foglalkoztatottság növelése.

Hangsúlyozom: ezt egy republikánus mondta... Vagyis a foglalkoztatottság növelése pártoktól független első számú prioritás. Most már csak az lesz a kérdés, milyen út vezet hozzá?

Látnunk kell, hogy a nemzeti gazdaságpolitika szintjén döntő fontossága van a *tőke szabad áramlásának*. Erre még visszatérünk. Ez nemcsak eszköze a gazdaságpolitikának, de adott esetben ellehetetlenítője is. A korábbiakban egyszerűbben kezelt problémák megoldásának gyakran éppen az tesz keresztbe, hogy a tőke beáramlik az országba, és mégiscsak megnöveli a pénzmennyiséget. Olyan bonyolult technikákra van szükség, mint a jegybanki beavatkozás, majd az azt követő neutralizáció. Míg az első az árfolyam- eltorzulást van hivatva megakadályozni, a neutralizáció az inflációhoz vezető pénzmennyiség-növekedést.

A gazdaságpolitika ágazatai

Beszélünk a gazdaságpolitikában *funkcionális és ágazati* részpolitikákról. *Funkcionális* politika a pénzügypolitika, a tudománypolitika, ezen belül a költségvetési- fiskális és devizapolitika, beleértve a szociálpolitikát, továbbá, a kutatási és fejlesztési politika, a környezetvédelmi politika, s a foglalkoztatáspolitikát. *Ágazati* politika az iparpolitika, a mezőgazdasági politika, a közlekedéspolitikát, az egészségügy -politika, az oktatáspolitikát, stb.

Számos esetben többről van szó, mint gazdaságpolitikáról. Való igaz, a *társadalompolitika* elhatárolása a gazdaságpolitikától számos területen lehetetlen, és valójában nem is indokolt. Hiszen a társadalmi elképzelések megvalósításának az eszköze az adott ágazatokban a gazdaságpolitika. Nem lenne helyes, ha öncéllá válna az eszköz. Nincs önmagában vett gazdaságpolitika az egészségügyi ágazatra. Az egészségpolitikában először tudnunk kell, hogy orvos-szakmai szempontból melyek a fő társadalmi problémák, amelyeket meg kell oldani, (mi korunk Morbus Hungaricus, mit kell tenni a megelőzés érdekében, hogyan lehet a paraszolvenciát felszámolni, hogyan lehet orvos-és egészségügyi életpályát felvázolni) , majd ennek anyagi eszközeit a gazdaságpolitikába illesztve kell megtalálni. Hasonló a helyzet a környezetvédelemmel, a szociálpolitikával is. De a gyorsan fejlődő országok között is aligha találunk olyan országot, ahol nem költöttek az oktatásra az átlagnál többet. Az oktatáspolitikát kidolgozza a szakmai célt (testnevelés, énektanulás fontossága, a szakképzés színvonalának növelése, a műszaki felsőoktatás fejlesztése) , majd a gazdaságpolitikába ágyazva kell megtalálni, hogyan, milyen forrásokból valósítható meg mindez. Nem független az egészségügy és az oktatáspolitikát sem (egészségügyi felvilágosítás, mozgásra készítés). Ahogy nem független az oktatáspolitikát a foglalkoztatáspolitikától, hiszen arra készíti fel a fiatalokat, hogy megtalálják helyüket a munka világában. De hiábavaló lenne minden kultúrpolitikai lépés is a kultúra terjesztésére, ha ennek már az iskolában nem teremtenék meg az alapjait. Tehát a gazdaságpolitikába való ágyazást komplex társadalompolitikai elképzelésnek kell megelőznie. Előbb a társadalompolitikai célokat kell látnunk, s akkor tudunk ehhez megfelelő gazdaságpolitikát igazítani.

Példaként vegyük a családpolitikát. Egy nemzet megmaradása érdekében szükség van az utód-generációkra, az azokat biztonságosan felnevelő családokra. Ehhez kell a családpolitika, számos gazdaságpolitikai eszközzel. A családok kohéziójának erősítését számos jogi és gazdasági intézkedés szolgálhatja. Sőt: a társadalmi pszichózis és kommunikáció megváltoztatása nélkül minden eszköz eredménytelen lehet. Nyilván azok a szociálpolitikai intézkedések, amelyek a nagycsaládosok támogatását, a fiatalok lakásvásárlási lehetőségeinek javítását, vagy munkába állásukat segítik, a gazdaságpolitika szerves részei. Az utóbbiak természetesen a foglalkoztatáspolitikában is megvan a megfelelő eleme. Az a nyugdíj-politika továbbá, amely összekapcsolja a nyugdíjakat a járulékfizetés mellett a gyermekek felnevelésével, ugyancsak ennek lenne eszköze- ugyanakkor, a pénzügypolitika, az államháztartás stabilitásának biztosítója is. Más szóval, a gazdaságpolitika egésze kell, hogy a társadalompolitika szolgálatában álljon.

A gazdaságpolitika egészét áthatja az *állam szerepvállalásáról alkotott felfogás*. Ha a politika aktivista államot képzel el, annak több bevételre és azt elosztó intézmény-rendszerre van szüksége, míg az éjjeliőr - állam felfogású politika minden áron privatizál és a közvetett szabályozással operál. Hangsúlyozni kell, hogy nem a jövedelemközpontosítás mértéke a döntő abban, hogy sikeres-e egy állam gazdaságpolitikája. Vannak országok, mint például az észak-európaiak, ahol nem ment a versenyképesség rovására a magas adóztatás.

A kérdés az, hogy mennyire adekvát az intézményrendszer, és milyen a társadalmi morál. Hazánk fényes bizonyítékát adta annak, hogy az a felfogás, amely szerint „minden magántulajdon jobb, mint az állami”, nem hozott eredményt az ország fejlődése szempontjából. Aligha lehet a vállalkozói kapitalizmus gazdaságpolitikája sikerének tekinteni, hogy a társadalom számos területen rosszabb helyzetben van, mint a szocialista tervgazdálkodás idején.

A gazdaságpolitikának az ágazati gazdaságpolitikák területén ki kell jelölnie a prioritásokat, és a mágius négyzet elemeiből is ki kell választania, mit tekint az adott időszakban elsődlegesnek. Ebből fakadnak majd a funkcionális gazdaságpolitika terén használt eszközök is.

A gazdaságpolitika szintjei

Az eddigiekben automatikusan egy makrogazdaság (ország) gazdaságpolitikáját elemeztük a maga elvontságában. Ezt megteheti egy USA méretű ország, de még az sem vonhatja ki magát a nemzetközi hatások alól. A magyarhoz hasonló kis, nyitott gazdaságoknak meg mindenképpen számolniuk kell gazdaságpolitikájuk külső determinációival. Ezért érdemes a gazdaságpolitika *szintjeiről* is szót ejtenünk. Mit értünk ezen a kifejezésen?

Ha egy ország beágyazódik egy régió intézményes közegébe, akkor arról beszélhetünk, hogy ennek a regionális intézménynek van-e és milyen gazdaságpolitikája, s annak milyen cél- és eszközrendszere létezik. Az integráció meghatározóan hathat az ország gazdaságpolitikájára, bizonyos értelemben korlátozva is annak szuverenitását. Általában ez a felfogás elfogadott a szakirodalomban.

Kevésbé általános vélemény, hogy világméretben is beszélhetünk tudatos gazdaságpolitikáról. Ez annyiban érthető is, hogy nincs egy „világállam” de még a nemzetközi integráció sem olyan átfogó, hogy a világgazdaságot intézményesen egységes irányítás alá helyezné. Elemeivel azonban mégis találkozhatunk, hiszen vannak olyan intézmények, amelyek a világ szinte valamennyi gazdaságát szabályozzák. Azért ezzel indítjuk a gazdaságpolitika szintjeinek vizsgálatát.

Való igaz, *nincs világállam. Világhatalmak vannak*, amelyek a világ egészére, vagy nagy részére kiterjedő szervezetekben, intézményekben dinamikus erő-egyensúlyt alakítanak ki, valamely világhatalmi centrum jelentős, esetleg meghatározó befolyásával. A gazdaságpolitika világméretben olyan szabályok laza gyűjteménye, amelyek a világ legbefolyásosabb országának vagy országainak érdekében álló gazdasági folyamatok megvalósulását elősegítik. A második világháborút követően vitathatatlanul az Egyesült Államok volt a világ vezető hatalma. Az is tény, hogy a világ két nagy hatalmi övezetre oszlott, a vezető katonai hatalmak, az USA és a Szovjetunió köré csoportosulva. Így 1990-ig semmiképpen nem beszélhetünk egységes világszintű gazdaságpolitikáról, mert annak alakításából a szovjet csatlós államok mindenképpen kizorultak, (bár hatásait nagyon is érezték.)

Egyértelmű, hogy ez a világrend s az ebből fakadó gazdaságpolitika elsősorban *az USA érdekeit* tükrözte. Ezzel együtt azt kell mondanunk, hogy átfogó érvényességű, gyakorlatilag mindenki által elfogadott alapelvekre épült.

Nemzetközi pénzügyek, nemzetközi kereskedelempolitika címen tanítja a szakma ezeket az ismereteket. Az én értelmezésemben azonban arról van szó, hogy ezeket az intézményrendszereket az USA kezdeményezésére és alapvető érdekei mentén fogalmazták meg, mint a világgazdaság működési szabályait. A kimondatlan cél az USA vezető szerepének érvényesítése a gazdasági kapcsolatokban. Nagyon vázlatosan azt mondhatjuk, hogy az áruk, fizetések szabad áramlása nyilván a legversenyképesebb ország érdekében áll. De tagadhatatlan, hogy valamennyi nemzetközi piacon tevékenykedő szereplőnek is érdekében állt annak idején a kereskedelmi forgalom akadályainak leépítése, a fizetések korlátozás-mentes megvalósítása. A harmincas évek bilateralizmusa, leértékelési versenye és a nemzetközi kereskedelem összeszűkülése után minden szereplő vágyott a biztonságra, kiszámíthatóságra. A gazdaságpolitikai célnak tehát nemzetközi méretekben azt tekinthetjük, hogy a gazdasági racionalitás maximális érvényesülése érdekében e tevékenységekre legyen mindenkire kötelező, de liberális a *nemzetközi* szabályozása. Onnan vegyünk, oda adjunk el, ahol az a leggazdaságosabb. Cél volt a vámkorlátok fokozatos lebontása tárgyalások útján (GATT), (azaz, itt konszenzusos megoldásra törekedtek), és olyan pénzügyi rendszer felépítése, amelyben az

árfolyamok viszonylag stabilak. Itt a szabályok a tagokra nézve kötelezőek. Jellemző azonban, hogy a bretton-woods-i rendszer felépítésekor az USA-beli White javaslatát fogadták el, s nem Keynes-ét, ami az angol és az ó-kontinensbeli érdekeknek jobban megfelelt volna... Ez mutatja, hogy az un. „nemzetközi” megoldások mögött mindig meghúzódnak az egyes országok hatalmi érdekei. Hogy nem véletlen a *politika* szó a *gazdaságpolitika* szóösszetételben, jól mutatja, hogy a nemzetközi gazdaságpolitika elemének tekinthetjük a COCOM –listát is, vagyis azt, hogy az ellenségesnek tekintett politikai hatalom részére nem állt a liberális kereskedelem, nem juthattak hozzá a tiltó listán lévő legkorszerűbb termékekhez. Mint ahogy többségük 1990-ig nem volt az IMF tagja sem, nem vett részt a nemzetközi pénzügyi intézmények működésében. E sorok szerzője és Gyöngyössi István, jeles magyar pénzügytudós ugyan már 1981-ben javasolták a Pénzügykutató Intézetben, hogy lépjen be a KGST is a nemzetközi pénzügyi szervezetekbe, hogy vétőjogot elérve, azt adott esetben az amerikai érdekekkel szemben is befolyásolhassák. Ekkor azonban csak Magyarország és Lengyelország tette meg ezt a lépést. (Eredetileg a Szovjetunió is részt vett a bretton-woods-i tervet kidolgozásában, csak végül nem írta alá. Románia pedig 10 évvel korábban, 1971-ben, elsőként a KGST országok közül, tagja lett az intézménynek.) Természetesen, a kis országok csak alkalmazkodhattak a szabályokhoz, ráhatásuk politikájára érdemben nem volt (és ma sincs.)

A nemzetközi gazdaságpolitika eszköztárában 25 évvel a bretton-woods-i szerződés aláírása után következett be jelentős változás, amikor a nemzetközi pénzügyek végleg letértek az aranyalapról, s létrejött a lebegő árfolyamrendszer. Ebben lehetőség volt az árfolyamok manipulálására is (piszkos lebegtetés), ami módot ad a kiigazítási mechanizmusok halasztására, kiiktatására, s így torzulásokat eredményez a pénzügypolitikákban. Mondhatni, ezzel szétesett a nemzetközi gazdaságpolitika, ami világméretben a hatékonyabb gazdálkodást kívánta szolgálni. Kérdéses ugyanis, hogy az eltorzított irányítással hajózó gazdaságok valóban a hosszú távon gazdaságilag racionális döntést hozzák-e meg... Erre tett rá még néhány lapattal a Washingtoni Konszenzus

A 90-es esztendőben, amikor megszűnik a szovjet világhatalom, s elkezd felbomlani az egykori KGST, a világméretű gazdaságpolitikában is új szakasz következik be. A tőkék szabad áramlását hangsúlyozó Washingtoni Konszenzus a liberalizálás és privatizálás szorgalmazásával a nemzeti államok szerepét is átstrukturálja és visszaszorítja. Ugyanakkor, azzal, hogy lassan - bár nem egy csapásra - megszűnik a COCOM lista, hatalmas változás megy végre a versenyképességi erőviszonyokban. Milliárdos létszámú munkaerő lép be a nemzetközi munkaerő-piacra, értve ezen az összes kompetitív területen elvileg versenybe szálló India és főleg Kína, valamint a többi távol-keleti ország megjelenését. Mivel a tőke megveheti a korszerű technikát bárhol, és szabadon áramolhat, ellene mondana a közgazdaságtan törvényeinek, ha nem oda irányulna, ahol a termelés olcsóbb. Ezzel széles termelési spektrumban olyan versenyképes lesz az ázsiai olcsó bérű termelés, hogy a fejlett világ magas bérei nem tudnak vele versenyezni. E mikro-gazdasági szemléleten alapuló folyamattal a fejlett országok makrogazdaság foglalkoztatási problémái megnövekednek. Egyébként is, az utolsó 10 évben különösképpen, a fejlett világban - így mindenek előtt az USA-ban - a technikai haladás –és a pénzügypolitika- következtében megváltozott a növekedés természete; a fejlett gazdaságokban *nem jár együtt a foglalkoztatás bővülésével.*

Ki vagyunk segítve azzal, hogy de másutt, a fejlődő világban a tőkeáramlás következtében hozzájutnak az emberek több munkalehetőségekhez, s ezek az országok - élen Kínával - dinamikusabban növekednek is., tehát világméretben nőtt a foglalkoztatottság.

Emlékszünk a történelemből a géprombolókra, akik a megemelkedett termelékenység következtében munka, és így megélhetési forrás nélkül találták magukat. Elkeseredésükben a technikai haladás, az azt megtestesítő gépek ellen fordultak. Ma ez a fejlettebb országokban a kormányok elleni indulatban jelenik meg. Hiába váltogatják azonban Amerikában is az elnökjelölteket, ezen a problémán aligha tudnak segíteni. Ez nem egy politikai csapat ismerethiányán múlik: ez a haladás velejárója. Egyszerűen *nincs szükség ennyi élőmunkára.* Mivel azonban a kapitalizmust a

profitmaximalizálás hajtja, a cégek lázasan keresnek többlet-termelési lehetőségeket. *Hitelre* értékesítve, ha kell. Igaz, azt egyszer törleszteniük kell a vásárlóknak, de lehet a helyébe másik hitelt nyújtani, s így stabilan magasabb szinten lehet tartani a keresletet (és így a cégek profitját).

A kormány is támogatja monetáris politikájával a növekedést, (alacsony tartott kamatokkal az USA-ban), mert foglalkoztatást remél tőle. Ezzel azonban az adott technikai színvonal mellett nem old meg semmit: Az alacsonyabb kamat mellett olcsóbbá váló hitelforrások ugyanis a relatíve drágább élőlőmunka alkalmazása helyett gépvásárlásra ösztönöznek, azaz, a foglalkoztatás –legalább is első körben- nem javul. Ezt mutatják az amerikai adatok a ciklusok mélypontjáról való kiemelkedés elhúzódásával, s azzal, hogy ennek során a foglalkoztatás javulása elmarad a GDP emelkedése mögött. Az élőlőmunka relatív drágulása csak tovább ösztönzi a külföldre kihelyezést (outsourcing) gyakorlatát, s ez se kedvez a foglalkoztatásnak. (Rajan, 2010). Próbálja a kormány- ez Amerikában és nálunk is létező gyakorlat- a növekedést az építőipar, mint húzóágazat felpörgetésével fenntartani. Ehhez különböző támogatásokat nyújt, s olyan rétegeket is fizetőképessé tesz, akik nem lennének normál feltételek mellett azok („Egyenek hitelt,” Rajan, 2010). Ami viszont törekennyé teszi a fellendülést. Könnyen kiderülhet a fizetőképesség bizonytalansága, s az ügyfelek sokasága magával rántja a pénzügyi szektort is . (Ez történt 2008-ban.) (Ne feledjük, ebben nem csak az állami szerepvállalás volt a kiváltó ok, a pénzügyi szektor „saját joga” is benne volt, hiszen a rendkívül olcsó külső forrás és az erre alapozott profitmohóság is szerepet játszott a szektor aktivitásában.) A *külső forrásra* alapozás tehát a második sebezhetőségi pontja a fenti módon gerjesztett növekedésnek. A külső források tudnak a leghamarabb „elpárologni”, ha veszély jelentkezik. A hitel e miatti drágulása nyomban kihozza, hogy milyen szélesek a valójában nem hitelképes fogyasztói rétegek, s a félelem a nem-fizetésektől önbeteljesítővé válik.

Egyébként az élőlőmunka-kereslet iránti csökkenésben éppen a fejlődő országok importja játszik szerepet a fejlett gazdaságokban. Minek termelni, ha importból minden megvehető és olcsóbb? Kit bántana, hogy Kína növekszik, s az emberek e hatalmas országban jobban élnek,- ennek mindenki szívből örülne-, ha nem intenzív export-orientációra használná ezt fel az óriás gazdaság. Így viszont szinte semmi egyszerűbb termék termelése nem marad talpon a fejlettebb országokban.

A fejlett országokban a hazai termékek közül első sorban a helyhez kötött szolgáltatásoknak van a piaca, ezért ez az ágazat, ezek az ágazatok képesek a fejlődésre. Ha és amilyen mértékben van az egyebütt dolgozóknak munkájuk és jövedelmük.

Magyarországon azért nagyon nehéz a válságból kiemelkedni, mert a bérek alacsony színvonalán a belső szolgáltatás-piac fejlődése megfeneklik. Ki engedheti meg az alsó középosztályból a vendéglői ebédeket, vacsorákat, a mosodát, fodrászt, kozmetikust? Még az utóbbi speciális területeket az emberi hiúság úgy-ahogy talpon tartja, de már a kultúra szolgáltatásai biztos, hogy szűkebb rétegeket érnek el. Megfigyelhető az is, hogy az árakban érvényesül a szegmentáció: hozzá igazítják a vidéki fodrászok árakat a szűkebb vidéki pénztárcákhoz...

A fogyasztásicikk-iparban viszont a hatalmas áruház-láncok megfojtják a hazai mezőgazdasági termelőket is, a nemzetközi versennyel alacsony tartott árakkal, a pultokról eltűnik a hazai bor, a beáramló olcsó dél-amerikai termékek miatt. A szakboltokban még a legegyszerűbb gépeket is kínai változatban kínálják. Igaz, hogy a gyakran igénytelen kivitel miatt alacsonyabb élettartammal működnek a háztartásokban, kisvállalkozásokban- de erre futja a fizetésekből. Még a virágpiacon is tarolnak a nagybani és nem ritkán külföldi!/ virágimportőrök,- pedig ezt aztán igazán helyi értékesítési lehetőségnek gondolná az ember

A Washingtoni Konszenzusra alapozott nemzetek feletti gazdaságpolitika- ha erről egyáltalán lehet beszélni- értelemszerűen kevés tekintettel van az egyes országok a fizetési mérleg-szemponjtaira. Hiszen itt a világgazdaságot egységként tekintjük. Azt is nehéz megfogalmazni ma már, hogy mely ország polgárai a kedvezményezettjei, mert minden országban lehetnek ilyen szereplők. Az látható, hogy a leginternacionalistább pénzügyi szektor mindenképpen haszonélvező. Az is érzékelhető, hogy

a közepesen fejlett országok, mint hazánk is, nehezen birkóznak meg e világméretű verseny és szabályozóinak kihívásaival.

Az integrációs szintű gazdaságpolitikában már könnyebben találunk konkrét kapaszkodókat.

Az 1949-ben alakult KGST-nél egyszerűen megfogalmazható volt a gazdaságpolitika: *önellátás*, minimum regionális szinten, de lehetőleg országonként is. A munkamegosztás szervezésében kezdetben az elvont elméleti régiós hatékonysági szempontok játszottak szerepet, majd az országok egy részében teret nyertek bizonyos piaci, érdekeltségi elemek is. Csillag-alakú integráció jött létre, minden ország első sorban a Szovjetunióhoz kötődött, kereszt - irányú kötődés nemigen jött létre. Kapcsolataikat a bilateralizmus jellemezte. A valutáris integráció formális volt, gyakorlatilag elbukott a szovjet merev tervgazdálkodáson. A nyolcvanas években ugyan már a szovjet szakírók is elismerték, hogy a transzferabilis ruben „*nem teljesen* tölti be a pénz funkciót”. Jómagam azonban úgy fogalmaztam anno, hogy ez igaz, csak egy kis szórendi cserével: *teljesen nem tölti be a pénz* funkciót. Nagyon megneheztelt érte a szovjet politika. Rövidesen le is tiltottak e tárgyban a publikálásról, amíg Gorbacsov nem jött). Az amerikai kihívás következtében ekkor már mutatkozni kezdett a Szovjetunió gyengülése, fokozódott a nyugati kereskedelmi kapcsolatok erősödése, de áttörő, alapvető változást csak a magángazdaságra való visszatérés hozott. Ez egyben a régiós gazdaságpolitika megszűnését is eredményezte. A KGST önfeloszlatását 1991-ben Antall József által tett javaslatra mondta ki. A volt tagországok ekkor kibontakozó Nyugat-orientációjában mutatkoztak kis eltérések, de gyakorlatilag mindegyik beengedte a privatizáció során a külföldi tőkét, s gyakorlatilag ezek vadászterületévé változott.

Jól elkülönült régió maradt Kelet –Európa a belépést követően az Unión belül is, lényegesen alacsonyabb bérekkel és egy főre jutó GDP-vel. Mint látni fogjuk, erre rá is játszott az EU gazdaságpolitikája

Európa nyugati felében a világháború után jött létre integrációs közösség. Egyfajta csírája volt az Európai Fizetési Unió 1950-ben. Néhány évvel később Robert Schuman azért kovácsolta össze a szén-és acélközösséget, hogy a katonai rivalizálás lehetőségét a német és francia állam között kiiktassa. Ez lett az Európai Gazdasági Közösségek kiindulópontja. Az európai gazdasági közösség e politikai célon túlmenően azonban valóban abból indult ki, hogy reálkonvergenciát kell megvalósítani tagjai között, közel azonos jóléti szintre hozva az országok polgárait. Ennek eszköze volt a kereskedelem és a vállalkozások határok nélküli szabadsága, a vámhatárok lebontásával. Fontos közös gazdaságpolitikai cél volt továbbá az agrár-önellátás biztosítása a régióban, hiszen minden ország megtapasztalta a háborúban- a németek különösképpen- hogy milyen pusztító fegyverré tud válni az élelmiszer-hiány. Ezeket a célokat 1968-ra el is érték, majd fokozatosan *mélyítve* az együttműködést, a pénzügyi -valuta unió felé tettek több fázisban lépéseket. A maastrichti szerződésben a közös valutához vezető összehangolt nemzeti gazdaságpolitikák kulcspontjait fogalmazták meg, majd a közösség országainak nagy részében be is vezették 1998-ban az eurót 2003-ban megérett a felismerés, hogy a mélyítés politikája az együttműködésben nem hozott elég sikert. Az európai Központi Bank egyik vezetője kimondta a következtetést: az EU-nak *paradigmát kell váltania*. S ez megtörtént 2004-ben. Az EU a hatékonyság és versenyképesség útjait keresve, az együttműködés mélyítéséről a *bővítésre* tette a hangsúlyt. Annak a révén kívánt a közösség versenyképesebbé válni a nemzetközi piacon, hogy kibővítette a tagok körét. Ez valóban segített is helyt állni az időközben a Washingtoni konszenzus következtében megnövekedett nemzetközi versenyben ---főleg a korábbi tagországoknak. Itt ugyanis elég jól meghatározható, hogy a paradigma –váltásból az országok mely köre profitált elsősorban: a korábbi tagországok. Igaz senkit nem bortal kényszerítettek tagságra az újonnan csatlakozók közül sem, hiszen mindenütt népszavazás erősítette meg a lépést. Mégis, mérleget vonva jól látható, hogy a piacot szerző fejlettebb korábbi tagországok vállalkozásai profitáltak többet a kapcsolatok fejlesztéséből. S bár ezt

nem emelték semmiképpen politika rangjára, sőt, némi felzárkózási segítséget is adtak, mégis csak bekövetkezett, hogy az új versenyszabályokkal jobban tudtak élni a korábbi tagok vállalatai.. Az agráriumban vált világossá a kétsebességes Európa, hiszen itt hosszú ideig alacsonyabb agrártámogatást kaptak a csatlakozók. A harmadik évezred első évtizede után most azt látjuk, hogy az integráció ingadozik: vagy érdemben *tovább mélyíti* az együttműködést, visszatérve a korábbi paradigmához, s költségvetési politikáját is összehangolja, vagy lebeg a feje felett a széthullás veszélye.

Ország szinten vizsgálva a gazdaságpolitikát- és itt már konkrétan hazánkról beszélünk -,a legnagyobb bajnak azt kell tartanunk, hogy jelenleg gyakorlatilag a rendszerváltozás óta *nincs* átfogó gazdaságpolitika.

A szocializmus évtizedeiben volt. Igaz, nem volt benne túl sok köszönet. Az ötvenes évek gazdaságpolitikája az *autarkia* erőltetése volt, az erőltetett iparfejlesztés, a mezőgazdaság és az életszínvonal rovására. 1956 után némi változás következett be: az életszínvonal végtelen leszorításán némiképp oldott a Kádár rezsim, és megpróbáltunk egy sajátos magyar utat kialakítani Sajátos gazdaságpolitikai súlypontképzéssé vált az agrárium fejlesztése,. Annyiban is különleges volt ez a döntés, hogy a kis magángazdaságok és a kollektív gazdaság valamiféle kooperációján alapult. A mechanizmus reform egy *indirekten direkt* gazdaságirányítást hozott létre,(Antal László szavai) amelyben a külkapcsolatok természetes meghatározottságát érdekeltségi mechanizmussal építették be. A szocialista kötelezettségeket teljesíteni kellett, de úgy alakította a gazdaságpolitika a szabályozókat, hogy ez érdekében álljon a portástól az igazgatóig mindenkinek. Furcsa módon ennek olyan gazdaságpolitika lett az eredménye, amely a dollár rubelre való konverzióját segítette elő, ezáltal hozzájárulván a külső devizaadósságok keletkezéséhez. A KGST-ben könnyű volt eladni, ha a termékek jelentős tőkés importot tartalmaztak. Mindig fontos cél volt az adósságfizetési képesség fenntartása. A mágikus négyesből a gazdasági növekedés a szocialista piacokra való termeléssel biztosított volt- hogy ennek valós értéke mennyi volt, azt a rendszerváltás megmutatta-, a foglalkoztatottság pedig a szocialista elveknek megfelelően mesterségesen teljes körű volt- rejtett munkanélküliséggel.

Inflációt sem nagyon engedett kimutatni a hatalom, de azért létezett, bár az eladósodás mérsékelte. A gyenge pont a fizetési mérleg volt. Ezt örököltük meg 1990-ben, s azóta is ez a magyar gazdaságpolitika vezérmotívuma. Fizetőkésnek maradni!!! Bármilyen áron...

1990 után sajátos helyzet jött létre. Devizafüggésünk miatt a külső finanszírozók szabták meg gazdaságpolitikánk kereteit. Magát a piaci mechanizmusra való átállást, annak intézmény-rendszerei kiépülését nem tekinthetjük konzisztens gazdaságpolitikának, hiszen ezek csak megadták *volna* – elvileg- a lehetőséget a gazdaságpolitika érdemi kialakítására, határozott társadalompolitikai és gazdaságfejlesztési elképzelések megvalósítására. Ezek azonban nem voltak. Politikai oldaltól függetlenül, *a piactól várták* a gazdaságpolitika megvalósítását. Majd a piac szelektál, s kijelöli a fejlesztendő területeket. Jelentős különbség voltak azonban abban, hogy az egyes politikai erők szellemében mennyire szorították vissza vagy juttatták szerephez az államot. Végző soron mindig a fizetőképesség megőrzésének rendelődünk alá, többnyire az IMF több hullámban megvalósuló beavatkozására, egyszerűbben fogalmazva, a nemzetközi pénzügyi körök nyomására. A különböző konszolidációs konvergencia-programok gyakorlatilag csak az ezzel kapcsolatos pénzügyi mutatókkal foglalkoznak. A maastrichti kritériumok szellemében az adósság és költségvetési deficit, az infláció, kamatok, az árfolyam volt és van a figyelem középpontjában. A második Orbán kormány ugyan tesz kísérletet bizonyos terület-fejlesztések kijelölésére, sok szó esik a különféle tervekről, a foglalkoztatáspolitikáról, munkahely-védelemről, de valódi súlypontképzésre alkalmas, a *reálgazdaság lehetőségeivel* koherensen foglalkozó gazdaságpolitika mindmáig nem állt össze.

Néhány sarokpont

Nem szeretnék teljességgel az általánosságokban megragadni. Így inkább a példa kedvéért, vázlatosan felidéznek néhány fontos reálgazdasági kérdést, amelyre a gazdaságpolitikának egyértelmű választ kellene adnia. Hangsúlyozom, hogy nem a jelszavak vagy szándéknyilatkozatok szintjén értelmezem a feladatot. Olyan általános megfogalmazások, mint a kisvállalatok támogatása, a munkahely-teremtés, az adósságsökkentés, szerepelnek a kormányprogramokban, tervekben. Részletesebb, konkrétabb, és főleg koherens stratégia azonban nem körvonalazódik Természetesen, a teljesség minden igénye nélkül próbálok néhány gondolatot felvetni, hiszen ilyen feladatra csak egy komoly kutatóbázis vállalkozhat.

Stratégiai ágazat e ma is még az agrárium?

És ha igen, mit kellene tenni, hogy valóban az is legyen?

Válaszom szerint igen, hiszen az agrárium szerepe az exporttöbblet előteremtésében mindig is elsődleges fontosságú volt. Ez, tekintve, hogy hazánk legnagyobb problémája a *devizafüggőség*, stratégiai jelentőségűvé teszi az ágazatot. Probléma, hogy ez a monokultúras nagy gazdaságoknak kedvez, amelyek viszonylag *kevés élőmunka* felhasználásával termelnek eladható gabona-árualapokat. (Ha az ember vonattal szeli át Németországot, meglepve tapasztalja majd, hogy mindenütt kis, közepes parcellákon termelnek a földművelők. Mihelyst átjön a határon, nagy, egybefüggő monokultúras termeléssel találkozik. Ez egyben a vállalkozások méreteire is utal. A devizatermelésben nálunk a nagyvállalatoké a fő szerep, viszonylag kevés élőmunkával, komoly gépesítéssel.)

Pedig éppen a foglalkoztatáspolitikát az a terület, ahol a szektor jövőbeni szerepe stratégiai lehetne. A vidék *foglalkoztatáspolitikai jelentősége óriási*. Fontos, hogy a foglalkoztatást kormányzati intézkedéssel elősegítsük. Annyi kevés, hogy szóban hangsúlyozzuk jelentőségét. Az is kevés, bár egy lépés, hogy néhány kedvező szabályozást bevezettünk a helyi alapanyagok, élelmiszerek helyi felhasználhatóságáról, s élünk a közmunka intézményével is. Természetesen, nem a közmunka lenne az ideális megoldás a tartós foglalkoztatásra, de jobb, mint a segélyen élés. Szociológiai szempontból is, de a környezetvédelmi szociális szempontokból is. Legalább néhány megoldatlan feladatnak gazdája lett. Amióta közmunkások írtják a parlagrafüvet, javult kicsit a pollenszennyeződés mértéke. A magángazdaságban való foglalkoztatás elősegítéséhez *intézményfejlesztés* kellene, amely stabil felvásárló piacot jelentene a kistermelők számára. Kell, hogy a kistermelőknek biztonságos értékesítési lehetősége legyen, különben a mai körülmények között biztos, hogy inkább a semmittevést választja. Fontos a jogbiztonság fejlesztése is, e nélkül nincs kisvállalkozás. Ha ellopják a vágásérett fát, kiássák a keservesen beérlelt, öntözött krumplidat, zöldségedet, akkor irány a Lidl vagy a Penny Market....S inkább magadnak is megveszed. Akkor még önellátás céljából való termelés sincs.

Határozottabban segíteni kell a szövetkezést, technikai, jogi tanácsadással. Vegyes tulajdonformájú vállalkozások is elképzelhetőek, különösen a helyi élelmiszer-feldolgozásban, - természetesen, köztudott a tőkehiány. Nem is lamentálok azon, hogy hogyan lehetett az államháztartásnak, önkormányzatoknak vagyongyelésből folyó kiadásokat fedezni, amikor ezek a privatizációs lehetőségek teremthettek volna tőkét az ilyen, termelő jellegű beruházásokhoz...Míg a közigazgatás racionalizálásának híve vagyok, az oktatási-egészségügyi, szociális létesítmények megszüntetésének nem, mert a vidék számára ennek sokkal nagyobb a jelentősége, mint az így elérhető közösségi költségmegtakarítás. Foglalkoztatáspolitikai szempontból is, és messze azon túlmenően. Ezek a gondolatok nem újak, vannak is elemei az intézkedések között, csak meg kellene már végre valósítani, ciklusokon túlnyúló gazdaságpolitikával

Köztudott, hogy a TSZ melléküzem-ágak nem voltak a technika és a hatékonyság csúcspontjai, de foglalkoztatási lehetőséget jelentettek sokak számára. Valószínű, hogy most az jelenthetne korszerű megoldást, ha ki lehetne szervezni nagyvállalatokból bizonyos tevékenységeket. Csak ez nem megy szakképzetlen munkaerővel- de ki képezi ki magát egy teljesen bizonytalan jövőre olyan szakmákban, amelyeknek csak a nagyüzemi termelésbe való illeszkedés esetén van értelme, egy kistelepülésen? Az olyan szakmunkát adó képzési programok, amelyek a közelmúltban a vidéki településeken is a munkanélküliség enyhítésére voltak hivatottak, többségében az emberekre bízták a munkahely megtalálását a kurzus után, s tulajdonképpen kidobott pénzzé váltak. (Szép csokrot tud kötni a családi ünnepra a képzett virágbolti eladó. De munkahelyet nem talál, az adott település virág – termelői nem alkalmaznak eladót, maguk értékesítenek.) Nyilvánvaló, hogy egy hosszú távú foglalkoztatási koncepcióhoz tud a (szak)képzési koncepció illeszkedni. Ez nem fordítva van, nincs a társadalomnak akkora mobilitása, hogy *tömegesen* a munkahelyek után menjen. A magasan képzetteknél természetesen kicsit más a helyzet. Hatékony, de kicsi mozzanat a győri Audi és a győri Egyetem mérnök-kara közötti együttműködés, ahol a hallgatók közül már jó időben kiválasztják a szerencséseket, akik majd munkahelyet is kapnak. Sőt, a képzést ösztöndíjakkal is segítik. De kell ilyen integrátor szerepre képes tőkeerős vállalkozás. Az állam nyilván a szakképzés javításával tud a mai szakmunkás-hiányon segíteni, ami a munkanélküliséggel párhuzamosan létezik az országban. Erre történetek-vége- lépések. Semmiképpen nem könnyű azonban a helyzet, hiszen, mint mondtuk, a foglalkoztatottság világméretben probléma.

Van-e iparpolitikánk?

Nincs. Az elmúlt két évtizedben módszeresen tönkretettük a korábban sikeres ágazatainkat, vállalatainkat. A privatizáció vagy olyan külföldi tulajdonosok kezébe juttatta azokat- lásd cukorgyárak-, akik megszüntették a termelést és az érdekeltségükben levő importra állították át az országot, vagy összeszerelő üzemmé tették a gyárakat, amelyekből az érdemi fejlesztési tevékenységet az anyaországba csoportosították át. Itt is a viszonylag csekély hozzáadott értékű termelési ágazatok maradtak meg. A gyógyszeripar külföldi kézbe kerülve, hatékony, de erős lobbierőt képvisel a z állami gyógyszer-kasszával szemben, s eléri a számára kedvező áralakulást a hazai piacon. A növényolaj-ipar magán kézben ugyancsak olyan monopóliummá vált(nem vigasztaló, hogy magyar kézben,) amely az állami támogatás kizsárolására képes volt, mivel az import-alternatíva nem volt ütőkártya kormány kezében. Ezt az adott deviza helyzetben nem engedhettük meg magunknak, nyilván erre játszott a magántulajdonos monopolista is. A magánkézbe adott vállalatoknál a kormányzat gyakorlatilag képtelen bármilyen iparpolitikai elképzelést érvényesíteni. Jó példa, hogy a multi cégek számlázási gyakorlatával elég sok jövedelmet lehet kivonni az adózás alól. Ennek megakadályozására árszint-számításokat lehetett (volna) végezni, de nem volt megrendelő. Nem volt olyan állami intézmény, amely ennek a költségeit vállalta volna, az érintett magáncégek meg éppen az ellenkezőjében voltak érdekeltek... Halvány kezdeményezés, hogy az APEH utódszervezete, a NAV foglalkozik valamilyen szinten a problémával. Profi árszint-számításra képes szakemberek alkalmazásáról azonban nincs tudomásunk.

Ha volna olyan állami gazdaságkutató cég, amely komoly reálgazdasági feladatok makro-mikro elemzésére is vállalkozik, lehetne olyan piackutatást végezni, amely feltárná a statisztikákban azokat a rés-piacokat, amelyekre ösztönözni lehetne a magánvállalkozásokat. Ne mondjuk, hogy ezt majd elvégzi a magánszektor. A nagyvállalatok csak maguknak végzik el (üzleti titok), a kicsik meg nem tudnák megfizetni a szolgáltató cégek kutatásait- (tudom, hogy ez az alternatíva lenne piachívó közgazdász kollegáim ajánlata.) Ez állami iparpolitika feladata lenne. Az a baj, hogy ilyen típusú funkcióban nem is gondolkodik egyetlen kormányzat sem.

Infrastruktúra politika

E téren egyelőre kármentés folyik. Olyan mértékű romhalmazzá hagyott maga után az előző kormányzás –mindenek előtt a főváros közlekedésében-, hogy azt hosszú évek kormányzati tevékenysége sem tudja rendbe szedni. Próbálkozik a kormányzat visszavásárlásokkal, hiszen az állami kézben lévő infrastruktúra - szolgáltatók kevésbé profit-orientáltak, s ez szociálpolitikai szempontból is fontos. Az biztos, hogy a teljesen lepusztult közösségi közlekedés nem versenyképes az autóval, pedig ennek „helyre tétele” is fontos lenne. Hazánk fejlettségi szintjéhez képest túl sok autót és mobiltelefont használ. Ez valójában pazarlás, csak az értékesítő és szolgáltató cégek számára hasznos.

Nemcsak a közlekedés-politika, de az egészségügy szempontjából is fontos lenne a kerékpáros közlekedés fejlesztése, természetesen nem úgy, hogy az autók között kockáztassák életüket és tüdejüket a bringások. Az úthálózat (autópálya)fejlesztése is több hasznot jelentett az építőknek és megbízóiknak, mint a magyar lakosságnak. Hol van az a megelégnélő vállalozási kedv, amely az M7 meghosszabbításától várható lenne? Csak annyi az előny, az is fogyasztási típusú, hogy gyorsabban érünk le az Adriára, a célból, hogy külföldön nyaraljuk el a jövedelmünket...

Nagylélegzetű terv lenne az elsivatagosodást megakadályozó öntözőrendszer kiépítése, a Duna-Tisza csatornával. Erre szakemberek azt mondják, hogy száz év óta nincs rá pénz- miért most lenne...Azért figyelemre méltó, hogy kampány-időszakokban azért előjött ez a gondolat. Pozitívum, hogy a 20 év óta elhanyagolt belvízi csatornákat (köz munkásokkal) rendbe hozatja az agrár-tárca. Talán így valamivel jobban fel leszünk készülve csapadékos időjárásra. De a Dél -Alföldön jelentkező aszályok- s ezek már ismétlődő jellegűek- milyen kárt okoznak, azzal stratégiaileg nem foglalkozik senki. A Duna-Tisza Csatorna terve a Fejlesztési Minisztérium profiljába tartozik, pontosabban, tartozna, de hallani se lehet róla. Pedig a kecskeméti földtani kutatók kimutatták, hogy a térségben milyen rohamosan csökken a talajvízszint. Lassan már a leginkább szárazságtűrő növények gyökerei sem érik el a vizet tartalmazó rétegeket. Megengedhetjük, hogy alaposan lecsökkent ország-területünk ilyen jelentős része művelhetetlen területté váljon? A hollandok a tengertől hódítottak el maguknak területet... Csak áztatják magukat, akik azt mondják, egyik évben így, a másikban úgy. Meg, hogy átlagosan nem olyan rossz a csapadék-helyzet. Az átlag csalóka. Igen, egyik lábam tűzben, másik vízben, átlagosan jó a hőmérsékletem... Valóban kedvezőbb gazdasági körülmények lennének szükségesek ahhoz, hogy ilyen nagy kiadással járó terv megvalósulhasson. Ez minden esetre európai méretű projekt lenne.

Energiapolitika

Az energia kulcskérdés minden gazdaság számára. Minden termelő folyamat lényege az energia-bevitel. Energiában szegény országok számára rendkívül fontos, hogy legyenek olyan külpiacon jól értékesíthető árualapjai, amellyel a világpiacról beszerezheti szükségletét. A KGST együttműködés idején a magyar agrárium kereskedelmi többlete bőven meghaladta energia-importunk nagyságát. Ma, az agrárágazat leépülése és orosz piacaink elvesztése után a negyedét se fedezi. Ez azért igen jelentős külpiacon változás! Rámutat a gazdaságpolitika töredezettségére- szétesik ágazatokra, nem figyel rá egy központi intézmény, hogy milyen hatása van a piaci folyamatoknak az adott ágazatban, az egészre. Egyébként fontos megállapítanunk, hogy hazánk évtizedekkel korábban nem volt olyan rossz helyzetben, mint számos nagy európai ország, szükségleteinek 40 %-át is képes volt hazai energiahordozó-forrásokból biztosítani. Gázkészleteink jelentősek voltak. A KGST gázvezeték-együttműködése erősen ráállította a gazdaságot az import gázra. Ennek a rendkívül fontos és speciális területnek csak néhány nagy kérdését válaszolhatjuk itt fel, óhatatlan felszínességgel: Első: mi lehet az atomenergia szerepe a jövőben? Második: honnan, milyen vezetékhalozaton érkeznek hazánkba az olaj? Harmadik: Milyen szerepet tulajdoníthatunk az alternatív

energiaforrásoknak? Ezekre a kérdésekre mindeddig, nagyon töredékes válaszokat kapott a társadalom, noha bizonyos műhelyek folyamatosan foglalkoznak vele. Sok illúzió él az alternatív energiaforrásokkal kapcsolatosan (ennek tudható be a minden területet elfoglaló hatalmas repcetáblák léte hazánkban). A kiserőművek és a villamos hálózatok problémái ugyancsak nem tisztázódtak eléggé. Várjuk a koncepció kiforrását.